

'Een Romeinse idylle: villa's in Limburg'

Onderzoeksproject Romeinse 'landgoederen' (2021-2024)

Weinigen weten dat er in Limburg in de Romeinse tijd talrijke villa's stonden – de grootste concentratie destijds in Nederland. De Romeinse term 'villa' betekende zoiets als 'landgoed'. Deze landgoederen fungeerden als akkerbouwbedrijven. Ze waren belangrijk voor de voedselvoorziening van de Romeinse steden en het leger. Het **Limburgs Museum**, het **Thermenmuseum** en het **Rijksmuseum van Oudheden** beheren een schat aan opgegraven, maar niet uitgewerkt en ongepubliceerd materiaal over dit belangrijke deel van onze geschiedenis. Doel van dit project, dat wordt uitgevoerd met steun van het **Mondriaan Fonds**, is het ontsluiten van oude villa-opgravingen, eventueel nieuw veldonderzoek verrichten en de resultaten te presenteren. Dit doen de drie musea samen met de **Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed**, die het bestand van diverse villaterreinen in Zuid-Limburg beheert. Onderzoek en tentoonstelling richten zich niet op één vindplaats, maar op een dieper en breder begrip van het gehele Limburgse villalandschap. Belangrijk in dit verhaal zijn de villa's als agrarisch bedrijf en de villabewoners: wat valt er te zeggen over hun identiteit en onderlinge verhoudingen?

Romeins villalandschap in Limburg

Limburg neemt in de Romeinse tijd in Nederland een bijzondere plaats in. Waar in de rest van Nederland de plattelandsbewoning vooral bestaat uit clusters houten boerderijen, vinden we in Limburg tientallen Romeinse villa's, met name in het zuidelijke deel. Er wordt dan ook wel gesproken van een villalandschap dat zich uitstrekt over de vruchtbare lössgronden van Noordwest-Europa. We spreken in deze context van *villae rusticae*, oftewel akkerbouwbedrijven, die gericht waren op het behalen van maximale opbrengsten uit de verbouw van graan in de buitengewoon vruchtbare grond van Limburg. De winst werd geïnvesteerd in onder meer de architectuur van het hoofdgebouw van de villa, dat zo het uiterlijk van een landhuis kreeg. Op deze manier 'communiceerde' de villa-eigenaar zijn maatschappelijke status.

Bewoners

De bewoners van de Romeinse villa's in Limburg zijn nauwelijks bekend. Zij krijgen daarom bijzondere aandacht in dit project. In een enkel geval kennen we namen van villabewoners, maar meestal niet. Onder de bewoners waren de eigenaars, landarbeiders en hun gezinnen. Een deel hiervan zullen tot slaaf gemaakte mensen zijn geweest. De graven die vlakbij de villa's liggen, kunnen veel vertellen over wie deze bewoners waren. Veel villa's lijken te zijn ontstaan vanuit een inheemse nederzetting. Er waren grote verschillen in de ontwikkeling van de gebouwen en er bestonden veel varianten, uiteenlopend van monumentale complexen tot eenvoudige hoeves. Deze diversiteit had ongetwijfeld te maken met de achtergrond en sociale status van de villa-eigenaren.

Onderzoek en opgravingen

Het onderzoek naar Romeinse villa's in Limburg begon in de tweede helft van de negentiende eeuw. Vanaf het begin van de twintigste eeuw meldde het Rijksmuseum van Oudheden zich in Limburg om Romeinse villa's op te graven, vaak in goede samenwerking met de lokale onderzoekers. In totaal werden tot 1955 zo'n twintig Romeinse villa's opgegraven. Veel vondsten en opgravingsdocumentatie werden destijds naar Leiden gebracht, waar ze nog altijd bewaard worden. Een ander deel bleef achter in Limburg en is te zien in onder andere het Limburgs Museum in Venlo en het Thermenmuseum in Heerlen.

Recent onderzoek: grotere villacomplexen

Onderzoek naar de villa's is in de afgelopen decennia structureel anders van opzet dan bij de oude opgravingen. Op hedendaagse opgravingen worden grotere terreinen onderzocht, kijkt men ook buiten de fundamente van de hoofdgebouwen en is er niet meer alleen aandacht voor 'luke' vondstmateriaal. Dan valt op dat een Romeinse villa meer was dan alleen een centraal gebouw: op het erf bevonden zich ook opslaggebouwen, secundaire woonruimtes, stallen, werkplaatsen en een vijver. Soms was het villacomplex omsloten en kon men het terrein alleen betreden door een toegangspoort. Aan veel villa's ging een houten gebouw vooraf. De villacomplexen waren dus groter en meer divers dan voorheen werd aangenomen. Bovendien is hun ontwikkeling anders dan gedacht.

Eerdere onderzoeksprojecten

In de periode 2006-2010 is onder leiding van Nico Roymans (Vrije Universiteit Amsterdam) een grootschalig onderzoeksprogramma uitgevoerd naar de Romeinse villalandschappen in Noordwest Europa, inclusief Limburg. Binnen dit project werd meermaals geconstateerd hoeveel kenniswinst hier nog te halen valt. In 2018 is een onderzoeksproject gestart naar de Romeinse villa Voerendaal-Ten Hove, onder leiding van het Limburgs Museum en in samenwerking met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Provincie Limburg. Deze villa was in 1984-1989 opgegraven, maar daarna niet uitgewerkt. Recentelijk is dit wetenschappelijk onderzoek gepubliceerd.

Actuele thema's

Het nieuwe project heeft bijzondere aandacht voor actuele thema's als identiteit, etniciteit, gender en inclusiviteit. In Nederland hebben archeologen zich hier in relatie tot de Romeinse villa's nog nauwelijks mee bezig gehouden. Zo is de rol van vrouwen tamelijk onzichtbaar gebleven, terwijl veel van de rijke graven uit Limburg van vrouwen zijn. Een goed voorbeeld is de dame die is begraven in de 'sarcofaag van Simpelveld'. Daarin is ook een schrijfstift gevonden, een aanwijzing voor geletterdheid en de mogelijkheid om de villa-administratie bij te houden. Het is niet ondenkbaar dat de dame van Simpelveld zelf de villa-eigenaar was en niet 'de vrouw van'. Ook de aanwezigheid van tot slaaf gemaakte mensen is een thema dat verdieping behoeft. En wellicht de grootste inhaalslag valt te halen op het gebied van ons beeld van de eigenaren van de landgoederen: er zijn sterke aanwijzingen voor ze geen 'Romeinen' van elders waren, maar eerder inwoners van de inheemse bevolking.

Lokale bevolking en veteranen

Het villa-onderzoek en de tentoonstelling richten zich daarmee dus niet exclusief op de Romeinse elitecultuur, maar ook op de lokale bevolking en de integratie van deze mensen in het Romeinse rijk. Ook is niet ondenkbaar dat Romeinse veteranen, mogelijk uit de hulptroepen (met een andere etnische achtergrond dan de 'Romeinse'), een belangrijkere rol hebben gehad in de ontwikkeling van het Romeinse villalandschap in Zuid-Limburg dan tot nu toe is aangenomen. Onderzoek van deze nieuwe perspectieven bieden een meer inclusieve benadering van de Romeinse villawereld. De achterstanden in het begrip van de Romeinse villa's ten opzichte van andere disciplines in de studie van de Romeinse tijd worden voornamelijk veroorzaakt doordat de basis, de analyse van het opgegraven materiaal, ontbreekt.

Vier speerpunten

Dit nieuwe villaproject voorziet in deze lacune en richt zich concreet op:

- Het analyseren van de oude opgravingsdocumentatie in het archief van het Rijksmuseum van Oudheden, het Limburgs Museum en het Thermenmuseum, waarbij ook gebruik wordt gemaakt van informatie uit recentere opgravingen, luchtfoto's en geofysisch onderzoek en nieuw uit te voeren verkennend onderzoek op één of meerdere villaterreinen.
- Het uitwerken van het bijbehorende opgegraven materiaal in de museumdepots, met een bijzondere nadruk op het analyseren van de grote hoeveelheid Romeinse muurschilderingen.
- Het maken van 3D-modellen van enkele representatieve villaplattegronden, te gebruiken voor zowel verder onderzoek, als ook tentoonstellingen, publicaties en panelen in het landschap.
- Het bijeenbrengen en analyseren van informatie over de Romeinse graven die in de buurt van een villa zijn gevonden.

Met dank aan:

